Helsinki 9.11.2017

Eduskunta Tulevaisuusvaliokunta

Asia: VNS 6/2017 vp Valtioneuvoston tulevaisuusselonteon 1. osa Jaettu ymmärrys työn murroksesta

Teema: Työ ilmastonmuutoksen ja rajallisten luonnonresurssien maailmassa

Tulevaisuusvaliokunta perjantai 10.11.2017 – asiantuntijakuuleminen ja kirjallinen lausunto

Kiitä mahdollisuudesta saapua kuultavaksi sekä jättää kirjallinen lausunto.

Huoli sosio-ekologisista kriiseistä ja työn muutos

Valtioneuvoston tulevaisuusselonteon 1. osa Jaettu ymmärrys työnmurroksesta on ansiokkaasti tiivistetty katsaus työn muutokseen. Se kuitenkin tarjoaa yksipuolisen kuvan siitä, millaisia muutoksia on odotettavissa sosio-ekologisten kriisien myötä globaalisi ja Suomessa, globaalissa pohjoisessa.

Puhuttaessa työstä on vaarana menettää työn tekijät. Tämä lausunto nojaa väitöstutkimukseeni[1] sekä käynnissä olevaan postdoc-tutkimukseeni[2], joissa keskityn työkäytänteisiin, jotka perustuvat toimijoiden huoleen sosio-ekologisista kriiseistä. Heidän ymmärryksessään ekologia linkittyy sosiaaliseen ja henkiseen ymmärrykseen. Toisin sanoen **ilmastonmuutos ja rajallisten luonnonvarojen jakaminen linkittyvät siihen, miten yhteiskunnissa kohdellaan muita ihmisiä sekä ei-inhimillisiä olentoja**. Koska tutkimieni toimijoiden analyyseissa käynnissä on jo monia epätasa-arvoisia ja ekologisesti arveluttavia prosesseja, niputan heidän moninaiset näkemyksensä nimikkeeseen ”sosio-ekonomiset kriisit”.

Olen tutkinut sekä eteläsuomalaisia suurissa kaupungeissa toimivia eri alojen itsensä työllistäjiä (veganismi, avoin data, kierrätystekstiilit, yhteisölliset työtilat) että eri puolella Suomea sijaitsevien harvaan asuttujen alueiden toimijoita, jotka pyrkivät ruoka-, energia-, ja lämpöomavaraisuuteen.

Tutkimani toimijat tekevät **päivittäin paljon työtä, josta vain osa voidaan ymmärtää palkkatyöksi**, joka yleiskielessä oletetaan työn synonyymiksi. Toimijoiden näkökulmasta ei ole olemassa ”suomalaista työtä”: Työ tehdään verkostoissa, jotka ulottuvat yli Suomen rajojen. Samoin työn mahdolliset ei-rahalliset hyödyt vaikuttavat kaukaisiin paikkoihin. Esimerkiksi vegaaniruuan

[1] Mundane social entrepreneurship: https://aaltodoc.aalto.fi/handle/123456789/24394

[2] Exploring post-growth work: https://aatteinen.wordpress.com/postdoc-pgse

osuutta lisäämällä ja lihantuotantoa vähentämällä vähennetään sademetsien hakkuita laidunmaiksi; tekstiilien lisääntyneen uudelleenkäytön myötä mahdollistuu paikallinen tekstiilientuotanto Suomessa ja köyhillä markkinoilla; oma lämmöntuotanto lisää paikallista työtä ja lyhentää toimitusketjuja.

Kuitenkin toimijat tekevät työtään Suomessa, jossa on tiettyjä paikallisia olosuhteita, jotka puolestaan edesauttavat tai ratkaisevat viheliäisiä ongelmia. Peilaan tässä lausunnossa näitä paikallisia työn olosuhteita teemoihin, joita esitellään *Valtioneuvoston tulevaisuusselonteon 1. osa Jaettu ymmärrys työn murroksesta*.

Kommentteja raportin teemoihin

Raportissa listatut **viisi keskeistä muutoskulkua työn tulevaisuudessa ovat todellisuutta tutkimilleni toimijoille**, joitakin nyansseja lukuun ottamatta. Kantamalla huolta sosio-ekologisista kriiseistä ja valitsemalla omaehtoisen toiminnan näiden kriisien ratkaisemiseksi, seuraamani itsensä työllistäjät ja omavaraisuuteen pyrkivät toimijat ovat tietoisesti luopuneet säännöllisestä palkkatyöstä ja siihen yhteiskunnallisesti liitetyistä eduista. Luopumisen syynä on usein koettu ajattelun ja toiminnan vapaus, sillä toimiminen palkkatyössä saattaa estää oman ruuan viljelyn tai ajallisesti ennakoimattoman verkostomaisen toiminnan. Lisäksi moni kokee, että ei ole olemassa työnantajaa, joka olisi valmis maksamaan siitä, että työntekijä pyrkii luovasti ja kokonaisvaltaisesti ratkaisemaan tietynlaisia sosio-ekologisia kriisejä.

Siten digitalisaatio ei ole ainoa trendi, joka ajaa ihmistyötä kohti verkostomaista toimintaa eikä asiantuntijatyö ole ainoa työ, jossa verkostomaisuus lisääntyy (Luku 3.1, myös Luku 2.2.2). Sosio-ekologisisten kriisien ratkaisujen etsijät tekevät omasta mielestään mielekästä työtä relevanteissa verkostoissa, ja palkkatyön tuomalla statuksella on vähemmän merkitystä. Heillä on linkkejä muun muassa aktivisteihin, oman alan ammattilaisiin, omaan alaan liittyviin aloihin sekä viranomaisiin. He yhdistelevät taitavasti tietoa ja prosesseja edistääkseen ratkaisujen löytymistä.

Kuten raportissa todetaan, ilman perinteistä työnantaja-työntekijä-suhdetta, keskeisiin yhteiskunnan rakenteisiin ja prosesseihin kohdistuu muutospaineita (Luku 3.2). Suurin osa seuraamistani itsensä työllistäjistä ja omavaraisuuteen pyrkivistä teki osa-aikaista tai osavuotista palkkatyötä saadakseen toimeentuloa. Kun toimijat kokoavat toimeentulonsa eri lähteistä (Luku 3.3) – kuten osa-aikatyöstä, keikoista, tuntitöistä, itsenä työllistämisestä, kaikille avoimista sosiaalietuuksista, lainoista ja perinnöistä – he jäävät ilman säännöllisen palkkatyön tuomaa sosiaaliturvaa ja työnlainsäädäntöä. Eri viranomaiset tulkitsevat heidän asemansa eri tavoin, esimerkiksi verotukseen ja työttömyyteen liittyen, ja heille jää työ sovittaa yhteen eri toimeentulon muodot ja lainsäädäntö. Tämä tuo lisää työtä verrattuna vakituisessa palkkatyösuhteessa olevaan.

Käynnissä olevat sosio-ekologiset kriisit ja viheliäisten ongelmien ratkaisu vaativat kaikilta uusia tietoja ja taitoja, ei vain itsensä työllistäjiltä ja omavaraisuuteen pyrkiviltä (Luku 3.4). Ilman luonnonvarojen kestävää käyttöä elämä, mukaan lukien ihmiselämä, ei säily planeetalla. Kun ”[t]ulevaisuuden työn ennakoidaan olevan myös henkisesti kuormittavampaa kuin aiemmin”, voi kyseessä olla ko. työn irtautuminen käynnissä olevista sosio-ekologisista kriiseistä. Ihmisten eriarvoinen kohtelu sekä ei-inhimillisen luonnon riisto ovat masentavia asioita, joita ei kenenkään tulisi joutua työssään edistämään. Raportissa listatut ”pärjäämisen taidot” ovat kannatettavia, mutta

olennaisempaa on kysyä mitä ne palvelevat. Onko tarkoituksena lisätä ilmastonmuutosta ja luonnonvarojen liikakäyttöä vai löytää ratkaisuja sosio-ekologisiin kriiseihin?

Sosio-ekologisten kriisien ratkaisujen etsimisen näkökulmasta, työn yhteiskunnallinen merkitys todella on muuttumassa (Luku 3.5). Seuraamani toimijat ovat käyneet läpi kuvatun prosessin: Heille ”[p]erinteisellä tavalla käsitetyn työn vähentyessä” he ovat joutuneet ”harkitsemaan työn käsitettä ja sen paikkaa ihmisten elämässä perusteellisesti uudestaan, jotta kaikilla olisi mahdollisuus hyvään elämään”. Monelle ”ajatus” oli ”osin pelottava, mutta osin äärimmäisen positiivinen”.

Muutoksia kielenkäyttöön

Raportissa korostetaan useasti **teknologista murrosta**. Väheksymättä sen vaikutuksia seuraamieni itsensä työllistäjien tai omavaraisuuteen pyrkivien arkeen totean, että korkean teknologian lisäksi myös nk. matala teknologia voi toimia avainasemassa. Erityisesti paikallisissa yhteisöissä, joissa pyritään ratkaisemaan sosio-ekologisia kriisejä omavaraisesti, huoltovarmuus ja funktionaalisuus ovat olennaisia ominaisuuksia.

Raportissa nojataan implisiittisesti **talouskasvua korostavaan** kielenkäyttöön, muun muassa ”hypertuottavuus” (Luvussa 3.3). Yksi vasta-argumentti edellä esittämiini työn muotoihin on se, että siihen ei ole varaa. Toisin sanoen, vasta-argumentin mukaan kaiken inhimillisen ja ei-inhimillisen elämän kunnioittamisen tulisi olla alisteista jatkuvalle talouskasvulle, sillä muuten ei ole varaa puuttua sosio-ekologisiin kriiseihin. Talouskasvun korostaminen tulee esille myös siinä, miten kuvaamani itsensä työllistäjät ja omavaraisuuteen pyrkivät toisinaan leimataan "harrastelijoiksi". Sama asetelma näkyy selonteossa kehityskulku 1 ja 2 vertailuna (Luku 2.2.3). Kun vaihtoehto 1 on palkkatyöhön perustuva järjestelmä, vaihtoehto 2 nojaa verkostomaiseen toimintaan, jossa työtä tehdään tarpeeseen. Tutkimus[3] on osoittanut, että ei ole olemassa puhdasta vaihtoehtoa 1 eikä 2. "Harrastelua" eli vapaaehtoistyötä löytyy myös finanssisektorin työpaikoilta, ehkä vastoin yleisiä käsityksiä kalkulatiivisista rationaalisista pörssihaista.

Työ ei olekaan sama asia kuin palkkatyö tai rahatyö, jota yksi seuraamani toimija käyttää. Raportissa kielenkäyttö on ajoittain sekavaa, muun muassa luvussa 3.5, jossa todetaan, että ”Jos työ ei enää ole pääasiallinen väylä kiinnittyä yhteiskuntaan…”. **Työ on aina tapa kiinnittyä yhteiskuntaan**, kun yhteiskunnalla tarkoitetaan ihmisten laajalle ulottuvia yhteisöjä, joissa kaikki eivät tunne toisiaan ja on sovittu yhteisistä säännöistä.

Havaintoni seuraamieni toimijoiden parissa osoittaa, että **työtä riittää ilman palkkatyötä**. Heidän elämänsä ei ole huonompaa, vaikka se voi olla materiaalisesti niukempaa tai sosiaalisesti hankalampaa, kun osa ihmettelee valintoja. Statuksen ja rahallisen lisäarvon sijaan he kokevat tekevänsä työtä sellaisten maailmojen eteen, joissa kaikella elollisella on paremmat selviytymismahdollisuudet.

Suosituksia liittyen työhön ilmastonmuutoksen ja rajallisten luonnonresurssien maailmassa

[3] Gibson-Graham, J.-K. (2006). The end of capitalism (as we knew it): A feminist critique of political economy (2nd edition). Minneapolis: University of Minnesota Press.

Havaintoni on, että seuraamani sosio-ekologisten kriisien ratkaisemiseksi tehty työ on riippuvainen ”pääomista”. Toimijoilla on usein pääsy joko taloudellisiin (esim. kertynyt varallisuus, kiinteistö, maa, metsä, perintö), sosiaalisiin (esim. sosiaaliset verkostot) tai kulttuurisiin (esim. taidot, tiedot, status) pääomiin. Ilman näiden yhdistelmiä heidän on vaikea toimia sosio-ekologisten kriisien ratkaisemiseksi, sillä heidän tulee käyttää aikaa pärjäämiseen.

Jotta sosio-ekologisten kriisien ratkaisu ei lisäisi työn polarisoitumista (Luvussa 3.3, mutta hieman eri merkityksessä), tulisi **taata yhtäläiset mahdollisuudet hankkia toimeentulo vähilläkin pääomilla**. Tätä kehitystä tukee **pääsy yhteiskunnan tukemiin yhteisesti käytettävissä olevin varoihin** (”pääomiin”), kuten metsiin, tietoon (kirjastot, koulutus) ja urbaanit kaupallisuudesta vapaat tilat. Olennaista on estää yhteisvaurauden (engl. commons) yksityistäminen, sillä se estäisi omaehtoisen toimeentulon hankkimisen.

Palkkatyön murentuessa itsensä työllistäminen lisääntyy, myös muussa kuin sosio-ekologisten kriisien ratkaisussa. Siten **itsensä työllistäminen tukeminen lisää paikallista työtä ja toimeliaisuutta**. Tuki ei tarkoita välttämättä rahallista avustusta, vaan **aseman selkeyttämistä eri viranomaisten silmissä**. Kaikki itsensä työllistäjät eivät vastaa yleisesti jaettua käsitystä yrittäjistä, joiden työhön liitetään kasvun ja voitontavoittelu sekä muiden työllistäminen. Oletusten sijaan on tärkeää tutustua toimintaan ja luoda kriteereitä sille, että työ on mahdollista. Esimerkiksi **vertaistuen järjestäminen** palvelisi itsensä työllistäjiä.

Yleisesti ymmärrys taloudesta ja työstä hyötyy, jos ajattelussa huomioidaan markkinaperusteisen ja kapitalistisen työn, yritysten, transaktioiden, varallisuuden ja rahoituksen lisäksi vaihtoehtoinen ja ei-markkinaperusteinen toiminta[4]. Työ ei ole koskaan puhtaasti palkkatyötä, vaan palkatonta hoivatyötä on tehty ennen kapitalismia ja tullaan tekemään myös sen jälkeen. Yritykset voivat toimia muutenkin kuin voittoa tavoitellen. Transaktiot tapahtuvat ihmisten välillä epävirallisesti tai ilman rahaa. Varallisuutta voi omistaa tai hallinnoida muutkin kuin yksityiset tahot, kuten valtio, yhteisöt tai ei kukaan. Rahoitusta saa vaihtoehtoisissa muodoissa, kuten luotto-osuuskunnista tai perheeltä. Olennaista on ymmärtää, että ei ole puhtaasti kapitalistista, vaihtoehtoista tai ei-markkinaperusteista työtä ja toimintaa, vaan toimiimme moninaisissa talouksissa tehden moninaista työtä.

Kunnioittavasti,

Eeva Houtbeckers

Tutkijatohtori

Muotoilun laitos, Aalto-yliopisto

Tutkimusryhmät: Sustainable Design Research NODUS
Sustainability in Business Research SUB
Tutkimuksen rahoitus: Nesslingin säätiö (2017), Koneen säätiö (2018-2020)

[4] Gibson-Graham, J. K., Cameron, J., & Healy, S. (2013). *Take back the economy: an ethical guide for transforming our communities*. Minneapolis ; London: University of Minnesota Press.